Prof. Dr. Yunus Koç ile Tarih ve Tarihçilik Üzerine Söyleşi

An Interview with Prof. Yunus Koç on History and Historiograhpy

Yunus Koç*

Söyleşi: Esra Kızıl**

ORCID: 0000-0003-1945-3352

Makale Türü: Araştırma Dışı (Söyleşi)

Article Type: Informal Essay (Interview)

Chicago:

Koç, Yunus. "Prof. Dr. Yunus Koç ile Tarih ve Tarihçilik Üzerine Söyleşi." Söyleşi: Esra Kızıl, *Tarihçi* 1, no. 1 (Ocak 2021): 205-227.

Prof. Dr. Yunus Koç Kimdir?

- 1985: Bir yıl İngilizce Hazırlık Sınıfı okuduktan sonra H.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu.
- 1985: H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans (MA) eğitimine başladı.
- 1987: Türk Tarih Kurumu'nda "uzman yardımcısı" olarak çalıştı.
- 1987: H. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde "araştırma görevlisi" olarak çalışmaya başladı.
- 1988: H. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'ndan "Tarihte Bilim Uzmanı" (MA) derecesi aldı.
- 1990: 1988 yılında başladığı Doktora eğitimini yarıda bırakarak Hacettepe Üniversitesi burslusu olarak "Dil ve Doktora" eğitimi amacıyla Fransa'ya gitti.
- 1993: Dil kurslarını takiben kayıt yaptırdığı Paris I Üniversitesi (Université de Paris I, PanthéonSorbonne) Bizans ve Bizans Sonrası Yakın Doğu Tarihi Araştırmaları Bölümü'nde DEA (Diplôme d'Etudes Approfondies) derecesi aldı.

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. yunusk@hacettepe.edu.tr
** Arş. Gör., Bozok Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. esra.kizil@bozok.edu.tr

- 1995: Burs süresinin sona ermesi üzerine Fransa'dan dönerek Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki görevine başladı.
- 1997: Paris I Üniversitesi'nde (Université de Paris I, Panthéon-Sorbonne) "çok iyi" derece ile "Tarihte Doktor" unvanı aldı (27.11.1997).
- 1998: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Yardımcı Doçent Kadrosuna atandı. Aynı yıl Tarih Bölümü Başkan Yardımcısı oldu.
- 1998: İLESAM, Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği Yönetim Kurulu Üyeliğine seçildi.
- 2004: H.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdür Yardımcılığı görevine atandı.
- 2006: "Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti Tarihi" alanında "Doçent" unvanı aldı (08.05.2006).
- 2006: Tarih Bölümü'nde "Doçent" kadrosuna atandı (06.12.2006).
- 2010: TKAE, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yönetim Kurulu Üyeliğine seçildi.
- 2012: Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Müdürü oldu (25.01.2012).
- 2013: H.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ne "Profesör" olarak atandı (14.08.2013).
- 2019: Türk Tarih Kurumu "Bilim Kurulu" üyeliğine seçildi.
- Yabancı Dil: Fransızca, İngilizce, Arapça

Hocam önce yetişme ortamınızı ve eğitim sürecinizi öğrenmek isteriz. Bu bağlamda eğitiminizde tarihçi olmaya giden süreç nasıl işledi? Neden tarihçiliği tercih ettiniz?

Tarihe olan ilgim, ortaokul yıllarında 70'li yılların ortasında hemen herkesin o dönemler yaşadığı süreçle başladı diyebilirim. Yozgat'ta benim gibi köyden gelmiş ve yakın akrabaların kiraladığı evde kalırken hafta sonlarımızın vazgeçilmez etkinliği sinemaya gitmekti. Tabii ki Kara Murat, Battal Gazi Destanı, Malkoçoğlu gibi tarihi filmler revaçta idi. Kahramanlık öyküleri ile dolu bu filmler insana bir heyecan yaşatırken aslında bilinçaltında da tarihte olup bitenlere, onların günümüze olan etkisi üzerine de ilgi uyandırmaktaydı. Aynı şeklide radyoda yayımlanan ve gayet güzel seslendirilen halk hikayeleri, destanlar da aynı ilgiyi uyandırmaktaydı. Bu ilgiyi imkan varsa okumalar yaparak pekiştirmek mümkün olurdu. Tüm bunların etkileri az çok sinema ve radyo ile

tanışan tüm evlerde görülmekteydi. Bunun üzerine gelen katkı ise lisedeki genç bir tarih hocasının tarihi sevdirme, onun önemini kavratma konusundaki gayretleri oldu. Bu genç hocanın tarihe bir taraftan duygusal ve ideolojik bakılabileceği gibi diğer taraftan da nesnel bakılmadığında yaşanacaklar konusunda sınıf ortamında yaptığı, yaptırdığı tartışmalar motivasyonu oluşturan esas unsur oldu. Üniversite tercihlerimi yaparken Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümünü yazmamda bunun etkisi büyüktür. Ankara DTCF yerine Hacettepe tercih etme nedenim ise o zamanlar tüm bölümler için zorunlu olan İngilizce hazırlık sınıfının bulunmasıydı. Böylece Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki maceramız başlamış oldu. Daha sonra da başka imkân ve fırsatlar olmasına rağmen tarih bölümünde aldığımız eğitimle bu ilgi ve tarihe olan tutku gittikçe pekişti.

Nasıl bir üniversite eğitimi aldınız? Aldığınız eğitimin güçlü ve zayıf yanları nelerdi?

Üniversite eğitimi, İngilizce hazırlık sınıfını geçtikten sonra Tarih Bölümü'nde ilk dönemden itibaren ileri ve analitik seviyede verilen dersler ile gelişti. İlk Çağ Tarihi, İlk Çağ Medeniyetleri ve Tarih Metodolojisi birinci dönemin zorunlu dersleri arasında idi. Bunların yanında Hacettepe Tarih Bölümü'nün o zamanki programında zorunlu olan Sosyoloji, Psikoloji, İktisat, Antropoloji gibi disiplinlerden "Giriş" dersleri de verilmekteydi. O zamanlar bu derslerin önemi konusunda kafamızda bir takım tereddütler vardı. "Ne alakası var?" diye ama sonraları özellikle 3. ve 4. sınıfta seminerler hazırlarken bunun faydalarını çok açık ve etkili bir şekilde gördüm. İlk yılın ikici döneminde de yine Orta Çağ dersleri geldi. Bu dersler de tıpkı İlk Çağ dersleri gibi genel ve bütüncül, birbiriyle bağlantılı bir konseptte verilmekteydi. Orta Çağ siyasi tablosu Avrupa ve İslam dünyası bağlamında, Orta Çağ Medeniyeti dersi de yine iki dünya odaklı verilmekteydi. Sonra bunların üstüne daha spesifik olarak Avrupa Tarihi, İslam Tarihi ve Medeniyeti, Türk Tarihi ve Kültürü dersleri ikinci ve üçüncü sınıfların dersleri arasındaydı. Yine yardımcı disiplinlerden Türk İslam Sanatı, İktisat Tarihi gibi dersler de bütünün anlaşılmasına etkili olan dersler olarak programda zorunluydu. Bu arada 5. dönemden itibaren yine zorunlu Proseminer ve adından gelen dönemlerde her bir alana yönelik en az üç seminer dersi vardı. Türk Tarihi Semineri, Osmanlı Tarihi Semineri, Yeni Çağ Avrupa Tarihi Semineri, Yenileşme Tarihi Semineri gibi. Öğrenci, bu derslerde de küçük gruplara ayrılır, ilk haftalarda genel çerçeve ve konu tartışmasından sonra dönemin yarısından itibaren de yoğunluğa göre her hafta iki, üç sunum yapmak üzere hazırlanan seminerler sınıf ortamında kürsüde sunulur ve tartışılırdı. Bu sunumların

planları tahtaya yazılır, tartışmalar da plan ve konu tasarımı, işleniş, kaynakça, sonuç, analizi ve bibliyografya üzerinden yapılır, varsa eksiklikler tamamlandıktan sonra dönem sonunda yazılı olarak teslim edilen ödev üzerinden hoca hem sunum hem de yazılı metne bakarak not verirdi. Bu sunumlar bazen çok hararetli tartışmalara da imkan verirdi. Bence tarih bölümlerinde öğrenciler kalıcı olarak ne öğreniyorlarsa bu sunumlarda öğreniyorlar, tarihçilik mesleğiyle tanışıyorlar ve bazen de yeni bir şey keşfetmenin tadına bu seminerlerde varıyorlar. O yüzden, seminerler çok önemli. Ben de bu seminerler sayesinde ve diğer derslerde öğrendiklerimi de kullanarak sorgulama ve karşılaştırma uygulamalarını yapabilmiş, güzel sunumlar ortaya koymuştum Bir defasında, Türk Tarihi Semineri dersinin hocası Ahmet Yaşar Ocak Hocam, benim sunumumun daha ilk paragrafında konuya müdahale etmiş, tartışma çıkmış, tüm ders bu tartışma ile geçmiş ve hatta bir arkadaş sınıfı terk etmişti. Sonunda iş musalaha ile tatlıya bağlanmıştı. Müzakere kültürü de bu şekilde gelişmekte, farklı görüşlere ve bu görüşlerin sahiplerine saygı duymanın önemi de bu sunumlarda pekişmekteydi.

Tüm bu program ve içerik Hacettepe Tarih Bölümü'nün güçlü yanlarını oluşturur. Diğer bir güçlü taraf ise o dönemdeki tüm hocaların doktora eğitimini yurt dışında yapmış olmalarıydı. Bölümün kurucusu Ercüment Kuran Hoca buna önem vermişti. Bayram Kodaman, Rıfat Önsoy, Özkan İzgi, Gümeç Karamuk, Bahaeddin Yediyıldız, Ahmet Yaşar Ocak. Tek istisna Tuncer Baykara Hocamdı, O da, Togan'ın öğrencisi olarak çok iyi yetişmiş ve bilgili birisi idi. Bir de dönemin avantajı vardı. Bizim üniversiteye başladığımız 1980 yılında bölümün toplam kontenjanı 30'du. O dönemde siyasi olaylar, bölüm değiştirme veya başka sebeplerden dolayı ayrılanlar olduğu için hazırlık sınıfı sonrasında bölüme gelen 15 kişi kalmıştı. Yani tüm bölüm derslerini 12-13 bazen de 10 kişi ile yapıyorduk, ortak dersler hariç. Bu müthiş bir avantaj sağlıyordu. Her hareket her söz hocaların gözü önünde oluyordu. Ben hatırlıyorum, daha iyi bir performans göstermek için, sorulara cevap verebilmek için ara dönemlerde bir ders programlarının asılı olduğu panodan takip ederek bir sonraki dönemin derslerine göre okumalar yapıyordum.

Zayıf yöne gelince, İngilizce hazırlık sınıfında bir yıl boyunca alınan temel İngilizce dersinde öğrendiğimizi derslerde ve seminerlerde kullanmak imkanı pek yoktu, doğal olarak. Biz bu İngilizce bilgimizin kaybolmaması için en azından bir iki dönem mesleki İngilizce dersi olsun diye arkadaşlar ile dilekçeler verdiğimizi hatırlıyorum, olmadı. Ama bireysel olarak bunun peşini bırakmadık. Hocalarımızın makalelerinden elde ettiklerimizi Türkçeye çevirmeye çalışıyor, bulabildiğimiz İngilizce gazeteleri okuyorduk.

Tesadüf olacak ki o dönemde Arjantin'in Falkland Adalarını işgali sebebiyle İngiltere kendi propagandası amacıyla da olsa *Turkish Dailly News* gazetesi çok sayıda baskı yapmakta ve Beytepe Kampüsü'nde bedava dağıtılmaktaydı. İngilizce gazete merak ve ihtiyacımız da bu şekilde karşılanmış olmakla kalmıyor, dünyada olup bitenleri öğreniyor, dahası İngilizcemiz de en azından unutulmuyordu. Dil konusu çok önemli. Akademik olarak en az bir yabancı dil ile ilgili literatürü takip etmek bu işin olmazsa olmazlarından, bugün daha iyi anlamakla beraber, işin önemini lisans yıllarından kavramış olmamız da dikkat çekicidir.

Kişisel olarak o dönemde benim fazladan bir dezavantajım da öğrencilik yıllarında çalışma hayatının içinde olmamdı. Benim için o dönemde her şey saate, hatta dakikalara bağlıydı. Tabii ki ulaşım araçlarının yetersiz oluşu ve Beytepe gibi, o dönemde şehrin çok dışında bir yerde okuyor olmanın da fazladan zorlukları vardı. Ama çalışmak ekonomik olarak bağımsızlık getirmekte, kitap almak için nispeten daha avantaj yaratmaktaydı. Bunun önemini sonraki yıllarda çok daha iyi anlayacaktım. Ekonomik özgürlük. Bir diğer eksiklik ise Beytepe Kütüphanesinde tarih kitaplarının olmayışı idi, ancak bu yokluğu da TTK Kütüphanesine giderek telafi edebiliyorduk. O zaman da çok sevdiğim bir kütüphane ortamı olan TTK'ya sonradan kısa bir süre için de olsa "çalışan" olarak dahil olduğum için son derece mutluyum.

Fakülte eğitiminizden sonra akademisyenliğe yöneldiniz? Bu yönelişinize etki eden, fikir dünyanızı şekillendiren kişiler veya olaylar oldu mu?

Fakülte bitince, evet ben fiilen çalışıyor, ekmeğimi kazanıyordum ama okulu bitirme sendromunu herkes gibi ben de yaşadım. Şimdi ne yapacaktım? Bunun klasik cevabı devam etmek oldu. Her yıl açılan yüksek lisans giriş sınavlarına birçok arkadaşla birlikte ben de başvurdum. Esasen lisans döneminde yaptığımız seminerler bu konuda zaten var olan ilgiyi daha üst seviyeye çıkarmış, bazı konularda "bilgi üretmek" için çaba sarf edince bir şeylerin ortaya çıktığını fark etmiştim. Bu beni mutlu etmişti. Bunun da verdiği bir cesaret ile yüksek lisans sınavında sorulara güzel cevaplar verdiğimi hatırlıyorum. Mesela sorulardan birisi Anadolu'nun Türkleşmesi konusundaydı. Benzer bir konuda 3. sınıftayken hazırlamam gereken bir seminer sunumu sebebiyle epey okuma yapmış ve meseleye nasıl bakılması gerektiği konusunda tecrübem de olmuştu. Sınavlarda bazen insanın bildiği konulardan soru gelmesi şansla alakalı olabilir. Bilmediği konulardan gelen sorularda ise genel metodoloji soruyu sorgulamaktır. Bu da bir yöntem. Soruyu sorgulayarak genel bilgilerimiz çerçevesinden vereceğimiz cevap da bizim en

azından metot bilgimizin ortaya çıkmasına imkan verir. Bu sayede de başarılı oluruz. Ben de yüksek lisans eğitimime aynı bölümde yani Hacettepe Tarih Bölümü'nde başladım. Ama iş daha ciddi bir boyut kazanmıştı. Yine dışarıda çalışıyordum ama dersler daha sıkı, okumalar daha dakik ve takipli idi. Bu şartlar altında dersler geçti, tez konusu gündeme geldi. Derslerden birinde Tuncer Baykara Hocam Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ne götürmüş, oradaki defterleri göstermiş, hatta bazı okumalar yaptırarak bizi "belge" ile tanıştırmıştı. Bir tarihçi, adayının "belge" ile tanışması heyecan vericiydi. (Belgeyle tanışma lisans döneminde yapılmalıydı ama bizde biraz ihmal edilmişti, ben bu ihmali bildiğim için hoca olarak artık seminer derslerine girmeye başladığım dönemden itibaren öğrencilerime hep belgeler verdim ve sunulacak seminerin hep bu belgelere dayalı olmasını istedim). Ben de çok heyecan duydum ve ilgiyle sarıldım. Üstüne üstlük bu "belge" Osmanlı Devleti'nin bizim için o dönemde adeta kutsal sayılan "tahrir defterleri" idi. Defter muhteşem, içerik muazzam, bilgiler tahrik edici, kılavuz Tuncer Baykara Hoca. Ben de ona bir ödev hazırlamıştım. Konu, Bozok Tahrir Defteri'nde yer alan, defter sayfalarında ilgili yere yapıştırılmış olarak muhafaza edilen *vassala*lardan birini okuyup değerlendirmekti. Bu ders ile ben hem "belge" ile tanışmıştım hem de belgeyi okuyup, sorgulayarak anlam çıkarmayı, belgede geçenleri genel bağlam içinde anlamlı bulmayı denemiş, belgede geçen zaman, mekan, olay, kişi ya da tarafları, problemi elimdeki literatür bilgisi ile karşılaştırarak "yeni bilgi" üretmeyi denemiştim. Sanırım başarılı da oldu ki hoca da bana yine çok iyi bir not vermişti. Hatta diğer arkadaşlar benim ödevde ne yazdığımı merak etmişlerdi. Zira Tuncer Hoca pek öyle A1 gibi yüksek notları kolay veren biri olarak tanınmazdı.

Yüksek lisans dersleri sona erip tez dönemine geçince hem tez konusu hem de danışman arayışında Tuncer Baykara hoca ve dersinde yaptıklarım etkili oldu. Kendisiyle konuşup defter çalışmak istediğimi söyleyince biraz tereddüt etmekle beraber kabul etti. Ama Hoca Hacettepe'de fazla kalmadı, İzmir'e geçti. Ben de başladığım yola, Bozok Defterlerine, Ahmet Yaşar Ocak Hocayla devam ettim. Hoca, daha çok kültür tarihi alanında önemli çalışmalar yapıyordu ama iş Bozok olunca kırmadı. Sonra da yaptığım tezin zaman geçmeden yayımlanması için çaba gösterdi, sağ olsun.

Doktora eğitiminizi Fransa'da Sorbonne'da tamamladınız. Sorbonne'a uzanan yolculuk nasıl gerçekleşti? Neden Sorbonne'u tercih ettiniz?

Yüksek Lisans devam ederken bir taraftan de mevcut işimden istifa ile ayrılarak sınavlara giriyordum. Türk Tarih Kurumu'nda böyle bir sınav sonucunda başarılı

bulunarak işe başladığımda 1987 Şubat ayı idi. Bir taraftan yüksek lisans tezi diğer taraftan TTK'da görevlendirildiğim Evliye Çelebi Seyahatnamesi Bilim Uygulama Kolu" işleri derken Hacettepe Tarih Bölümü'nde açılan Araştırma Görevliliği sınavında başarılı bulundum ve mezun olduğum okulda asistanlığa başladım. Yüksek lisans eğitimi biter bitmez de doktora eğitimine başladık. Ama o dönemde hemen herkeste bir yurtdışı merakı vardı. Devlet de rahmetli Özal politikaları sayesinde toparlanmış, yurtdışına Milli Eğitim Bakanlığı tarafından tahsis edilen burslar yanında üniversiteler aracılığı ile YÖK bursları da verilmeye başlamıştı. Ben de bu imkandan faydalanarak başladığım doktora eğitimini yarıda bırakıp herkesin İngiltere, ABD gibi ülkelere gitmeyi tercih ettiği bir dönemde hocam Ahmet Yaşar Ocak'ın da tavsiyesine kulak vererek Fransa'yı tercih ettim.

Doktora için Fransa'yı tercih etmemin temel sebebine gelince, genelde tarihçiliğin özelde de Osmanlı tarihçiliğinin Fransa'daki gelişmiş durumu idi. Düşünsenize o dönemde dil araştırmaları, Eski Türkçe ve İslam öncesi kültürel yapı konusunda Louis Bazin ve Jean-Paul Roux; Selçuklu dönemi için Claude Cahen ve Irène Melikoff; Beyliklerden Cumhuriyete kadar Osmanlı dünyası alanında Robert Mantran, André Raymond, Jean-Louis Bacque-Grammont, bir önceki nesli temsil ederken, 90'lı yıllarda hala ders veren bu isimlerden bazılarının yanında Gilles Weinstein, Michel Balivet, Madame ve Mösyö Beldicanu'lar, Paul Dumont, François Georgeon gibi önemli isimler aktif akademik hayatta idiler. Türkoloji ve Osmanlı dünyası üzerine bu kadar kaliteli insanın var olduğu bir Fransa. Bunlar bir araya gelip aynı tarihlerde Robert Mantran editörlüğünde *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* (Fayard, Paris, 1989) kitabını ortaya koydular. Özgün, kompakt, edite ve yeni bir eser, tulum halinde. Müthiş bir işti. Tüm bu tarihçilik geleneği ve Osmanlı tarihi üzerine yapılan araştırmaların kalitesi ve ağırlığı Fransa tercihimde etkili olmuştu. Bugün de aynı türden bir tercihle karşı karşıya kalsam doktora için yine Fransa derim. Bazı teknik kolaylıklar da yok değildi tabi bu tercihte. Yüksek öğrenim Almanya gibi ücretsizdi, yani maliyet daha düşüktü, devlet açısından. Burs miktarı göz önüne alındığında hayat standardı da düşük değildi. Benim için dezavantaj ise Fransızca bilmemendi. Gitmeden önce üç ay boyunca Fransız Kültür Merkezinde dil kurslarını takip ettim, ama yetersizdi. Mart 1990'da Fransa'ya vardığımda dil bakımından çok zorlandım. Dokuz ay daha dil kurslarını takip etmem gerekti. Ama 1990 Ekim ayından itibaren de doktora öğrenimi içi kayıt yaptırmış, derslere de başlamıştım. Sorbonne'da ders takip etmek, bu dil kursu dahi olsa, heyecan verici idi. Kaldı ki hocam Irene Beldiceanu ve takip ettiğim diğer bazı dersler de Sorbonne çatısı altında

verilmekteydi. Özellikle orada Türkiye Araştırmaları, Bizans ve Bizans Sonrası Yakın Doğu Araştırmalar ile İran Araştırmaları **Ecole Pratique des Hautes Etudes en Sciences Sociales** (EPHESS), IV ve V'eme Section'larda önemli hocalar dersler vermekte ve seminer yürütmekteydi. Ben de özellikle Bizans ve Bizans Sonrası Yakın Doğu Araştırmaları ile Osmanlı Araştırmaları programlarında dersleri takip ettim. Diğer bir yüksek okul olan **Ecole des Hautes Etudes en Science Sociales** (EHESS)de ise Gilles Weinstein ders ve seminerler yürütmekte idi. O dersleri ve Bizans tarihçilerinin seminerlerinde çok şey öğrendim. Belge okuma teknikleri, dış tenkit, iç tenkit, anlama, bağlamda sorgulama, karşılaştırma, detay bilgiyi bütün bilgiye eklemleme, analiz ve yorum. Hatta 1993 yılından itibaren dahil olduğum "La Bythine au Moyen Age" araştırma grubunda Jacques Lefort ve Bernard Geyer hocalar ile bazen haftada iki gün aynı masa etrafından Bizans tarihçilerinin Bitinya, bizim Kocaeli Sancağı dediğimiz, Bursa, İznik, İzmit bölgesine ait Bizans ve Osmanlı belgelerini karşılaştırmalı olarak masaya yatırmak büyük bir avantaj sundu.

Sorbonne Üniversitesi tarihçilik anlayışınızı nasıl şekillendirdi, üzerinizde nasıl bir etki yaptı?

Tez danışmanım Mme. Irène Beldiceanu idi. Müteveffa Nicora Beldiceanu da ders vermekteyken 1992'de rahatsızlandı ve bir süre sona hayatını kaybetti. Sorbonne ve çatısı altındaki **Ecole Pratique** (EPHESS), ileri derecede araştırmaların yapıldığı ve lisansüstü tezlerin üretildiği bir yerdi. Irène Hanım'ı hem Sorbonne'de hem de EPHESS'te tez yönetebiliyordu. Zira kendisi her ne kadar Profesör ünvanlı değil idiyse de biri Almanya'dan olmak üzere üç adet doktorası vardı. Her iki yerde de tez yönetmesi mümkündü. Sorbonne diğer adıyla Université de Paris I'e kayıt yaptırdım. Tez konusu hakkında biraz müzakere ettikten sonra Bibliotheque Nationale'de bulunan Türkçe yazmalardan özellikle kanunnamelere bakmaya karar verdik. Aynı şekilde Münih'ten de kanunnamelerin fotokopisi vardı. Bunlara dayalı olarak erken dönem Osmanlı hukukunun yazılı hale gelme süreci üzerine çalışmaya karara verdik. Kütüphaneler zengin, aranan her şeyin bulunduğu bir ortamda tez yapmak. Bir taraftan da ders ve seminerleri takip etmek, arada sunumlar yapmak. Tüm bu süreçlerde Fransız tarihçiliğinin önde gelen isimlerine ait kitaplar okumak, varsa konferansları dinlemek. İnsana büyük keyif veren işler, ama sonuçta tez yaparken kendiniz varsınız sadece, bir de belgeleriniz. Tez konusu da ayrı bir katkı getirdi tabi. Mesela hiç unutmam, biz biraz daha bilgilerin tekrarı ve biraz da çetrefilli yollara dalarak ilerlemeyi severiz, bu eksende hazırladığım tez

planını sunmak için Sorbonne'un ana girişi önündeki kafelerden birinde oturmuştuk. Plana baktı şurayı at, burayı revize et dedi. Ben de kendi planımda ısrarcı olmak istediğimde sesinin tonu değişmişti. Sonra bir orta yol bulduk tabi. Tez bitişinde de, yaptığı kontrollere örnek olsun diye söylüyorum, mesela ilk dipnot Barkan'ın *Kanunlar* kitabına idi, "getir bakayım Barkan'ı" dedi. Raftan Barkan'ın kitabını getirdiğimde "bu atıf nerde? aç, bul ve göster" dedi. Dipnotta atıf yaptığım yeri bulup satır satır gösterdim. "Ne bileyim, doğru sayfaya, doğru bilgiye mi atıf yapıyorsun?" dedi. "Doğru mu anladın, atıf yaptığın yerde, yazar da senin anladığın şeyle aynı şeyi mi söylüyor?" diyerek güldü ve bütün dipnotları tek tek kontrol ettik. Böylece tezde öne sürdüğüm veya ifade ettiğim her şeyin kanıta dayalı olduğunun sağlamasını yaptık. Şimdi ben de yapıyorum öğrencilerime aynı uygulamayı ve çok memnunum.

Benim için olağanüstü olan fırsat ise Paris'te Bizans tarihçileri ile ortak çalışma yapmak oldu. EPHESS'de seminer veren Jacques Lefort ile tanışmamı danışmanım tavsiye etmişti. Ben de sömestre başında gidip derse kaydoldum, tanıştım. Niçin orda olduğumu söyledim. Eski Yunanca bilip bilmediğimi sordu ben de bilmiyorum dedim. Ben yine de takip etmek istediğimi söyledim, kabul etti. Bu esnada onlar da aralarında Bizans kitabe uzmanı, botanikçi, coğrafyacı, seyahatname çalışanlar gibi değişik alandan uzmanların bulunduğu bir **ekiple La Bythinie au Moyan Age** projesinin beşinci yılında imişler. Bir süre sonra Jacques Lefort projeden bahsetti ve benim Osmanlı dönemi belgelerinin okunup analiz edilmesi konusunda birlikte çalışıp çalışamayacağımızı sordu. Ben de kabul ettim. Sonra da Polythecnique'te bulunan Bizans Araştırmaları Merkezine gittik. Çok zengin bir kütüphane ve çalışma ofisleri ile karşılaştık. Sonra da haftada bazen bir bazen de iki gün Merkezde aynı masa etrafında benim aktardığım Barkan'ın *Hüdavendigar Livası Tahrir Defteri* (TTK, Ankara 1981) verileri üzerinden Bitinya'nın köy köy verilerini, haritaları analiz ederek tartışarak bilgi notlarına dönüştürdük. Müthiş bir dönemdi ve çok ama çok şey öğrendiğim bir çalışma sistemi idi. Ekip en az üç kişi, biri coğrafyacı, biri Bizans tarihçisi ve ben. Tez süreci yanında ona da destek olacak şeklide iki yıl boyunca çalıştık. Gerçekten orada ekip çalışması nedir, disiplinler arası çalışma nasıl yapılır, sorgulama nedir, veriden bilgi üretimi nasıl yapılır? Kısaca tarihçiler Fransa'da nasıl çalışmakta ise o şekilde bir disiplin ve derinlikte çalışma yaptık. Sonunda ben Türkiye'ye döndükten sonra da Lyon'da bir defa daha toplandık ve 2003 yılında kitap yayımlandı. Hiç mübalağasız, 500 sayfalık kitapta (*la Bythine au Moyan Age*, Paris, 2003) en az 400 sayfa yeni bilgi ile bilim dünyasına katkı getiren bir çalışma olmuştu. Bu benim için

dönüm noktasıdır. Tarihçilik nedir, nasıl yapılır? Bunu doğrudan Fransız mutfağında görmüş, tecrübe etmiştim.

Sorbonne doktoralı bir Türk tarihçisi olarak tarihçi kimdir? Ne iş yapar? gibi kadim soruları siz nasıl değerlendirirsiniz?

Tarihçinin kim olduğu, ne iş yaptığına dair soru evrensel bir sorudur. Dünyanın neresinde olursa olsun hemen hemen Heredotes'tan beri tarihçiler, bir iş yapıyorlar ve bu işin yapılış şekli, zaman ve mekana göre değişse de aslında işin özü insanın yapıp ettiklerini, ellerindeki verilere dayalı olarak yine insan için anlaşılır kılmaya çalışıyorlar derim. Bunun biraz daha anlaşılır hale getirmek istersek, diyebiliriz ki tarihçilerin işi, insanların belirli bir mekan ve zaman dilim içerisinde ortaya koyduğu, ürettiği düşünce ve eylemleri, bunların izini sürmeye yarayacak izlerden yola çıkarak geçmişte olup bitenleri anlamaya ve açıklamaya yönelik bir soruşturmadır. Soruşturma sonunda elde ettiği bilgileri sistematik ve bilimsel kriterlere uygun olarak ifade etmek üzere yazıya dökmesi ve ilan etmesi gerekir. Soruşturma sonucunda şu dönemdeki şu mekandaki şu insan veya insanlardan kalan verilerden hareketle şu sorulara cevap bulduk diyebilendir tarihçi. Bu klasik tanımlama üzerinden gidecek olursak da birkaç kriterden bahsetmek gerekir. İnsan eylemi olacak, geçmişte oluş bitmiş olacak, onlardan veriler kalmış olacak ve bunlara dayalı olarak da olup bitenlerin anlaşılması için çabalayan biri olacak. Bu biri de tüm bunlardan anladığını sistematik ve anlaşılır bir şekilde somut veya mantıksal kanıtlarıyla birlikte okuyan veya dinleyenlerce anlaşılmak üzere ortaya koyacak. Geriye şartlara göre zorluk ve kolaylık seçeneklerine ve yeteneklere göre zaman, mekan, toplum ve veriler konusunda tercih yapmaya kalıyor. Tercih edilen veya kararlaştırılan döneminden kalma veriler ki bunlara biz "kaynaklar, kanıtlar belgeler" diyoruz, bunların önce anlaşılır hale sokulması gerekir. Anlamak için de verilerin okunması, duyulması, çözümlenmesi gerekir. Bu aşamada işin içine doğrudan filoloji ve paleografya girer. İster hiç bugün yaşamayan ölü dillerden isterse içinde yaşadığımız toplumun dilinden olsun bu verilerin çözümlenmesi ve anlaşılması gerekir. Önce, gerekirse deşifre edilen bu veriler gözden geçirilerek anlaşılır hale geldikten sonra verilerim bize anlatacaklarını zenginleştirmek ve oradan bilgi çıkartmak tarihçinin marifeti devreye girer. Tarihçilik de burada başlar. Verilerin anlaşılması, sorgulanması, ne anlattığı ile birlikte daha fazla konuşturulması hatta anlatmadıklarından yola çıkarak anlatmadıklarının da sorgulanmasından sonra aslında neler olduğuna dair bugünün sorularına cevap bulması beklenir. Sorduğumuz sorular

bugünün sorularıdır, bizim sorularımız olduğu için verilerin buna cevap verebilir durma getirilmesi gerekir. İlkçağ toplumlarından kalan veriler ile Birimci Dünya Savaşı'ndan kalma veriler birbirinden elbette farklıdır. Tarihçi tercihini kendisi belirler ve gerekli dil ve analiz donanımına sahip olduğu bir dönemi tercih eder. Bu tercih de daha çok lisans dönemlerinde aldığı eğitim ile belirgin hale gelir. Gerekli filolojik ve teknik donanıma sahip olduktan sonra mevcut bilgi birikiminden de yola çıkarak hangi dönem, mekan ve insan veya insan topluluğu üzerinde çalışacağına dair bir fikri olur. Buradan yola çıkarak gerekli donanımı elde etmeye çalışır, paleografya öğrenir, başka dilleri öğrenir, literatürdeki bilgiyi öğrenir, bunlardan hareketle de eski veya yeni sorulara yeni cevaplar bulmaya çalışır, insanın anlaması için yine.

Tarihçilik bir meslek midir? Okur yazarlığı olan herkesin rahatlıkla kendisini tarihçi olarak yorumlayabileceği bir hobi alanı mıdır?

Tarihçiliği bir meslek olarak görmek zorunda değiliz. Ama bir disiplindir. Bu disiplin de durduk yerde zuhur etmez. Altyapıyı oluşturmak gerekir. Bunun için gerekli eğitim ve donanıma sahip olmak gerekir. Bu da günümüzde ilgili fakülte veya bölümlerde verilen eğitimle kazanılır. Bu sebeple de bir meslek olarak görülmesi de gerekir. Çünkü tarihçi olmak içi belirli bir eğitim ve donanıma sahip olurken aslında bir hususa daha ihtiyaç vardır, o da düşünme biçimidir. Tarihçilik bir düşünme biçimidir. Tarihte yaşanmış olayların sebep sonuç ilişkisi içerisinde birbiriyle olan bağını kurmak için analitik düşünme ve sorgulayıcı bir yaklaşım geliştirmek gerekir. Tarihçilik bu bakış açısına göre geliştirilmiş bir düşünme biçimidir. Bu gelişme sürecini etkileyen birçok faktör vardır. İnsanı merak etmek, insanın geçmişte yapıp ettiklerinden yola çıkarak onları anlamaya çalışmak için geliştirilmesi zorunlu olan bir perspektif vardır. Bunun da olmazsa olmaz yönü insan eylemlerinin geçmişten günümüze sebepsiz ve sonuçsuz olmadığına dair düşüncemizdir. Tesadüfler mümkündür ama bunların bile gelişimi şeklinde bir sebepler zinciri vardır. Bu yüzden sebep-sonuç ilişkisi içerisinde akla mantığa uygun izahlar yapmaya çalışırken belirli bir bakış açısı ve donanım sahibi olmak şarttır. Her dönemi kendi şartları içerisinde görürken dönem dışılıkları ya da aklımızın bize olmuş olamayacağını söylediği şeylere itibar etmemek gerekir. Anakronik pozisyonlara düşmemek için bilgi ve muhakeme kabiliyeti şarttır. Bu da tarihçilerin en temel özelliğidir. Bu özelliklere rağmen bazen şu ya da bu sebeple kasıtlı olarak çarpıtmalar yapılır, sorulara bulunan cevaplar çarpıtılırsa bu da ahlaki bir soruna dönüşür. O yüzden her okur yazar ya da üniversite bitiren hatta alanda

doktora yapmış biri bile olsa tarihçi olmuş sayılmaz. Tarihçilik bir düşünüş ve duruş şeklidir.

Tarihçi olmanın gereklerini siz nasıl değerlendirirsiniz? Tarihçi olma yolunda olanların hangi özelliklere ve bilgi birikimine sahip olması gerektiğini düşünürsünüz?

Tarihçi olmanın da bilim adamı olmanın da temeli meraklı olmaktan geçiyor. İnsan geçmişte olup bitmişlikleri merak etmeli ve onların kendi hayatındaki yerini anlamaya çalışmalıdır. Diğer disiplin ve bilim dallarında da öyle değil midir? Çevrede, yerde, gökte, görünürde olanların, görünmezde bulunanların neler olduğunu, sistemin nasıl çalıştığına dair temelde merakı ve bu merakını gidermenin getireceği yeni sorulara cevap aramanın hazzına varmalı. Kendisine verilenle, sunulanla ve hazır buldukları ile yetinmeyerek değişime katkı getirerek üretimin bir parçası olmalı. Bu üretim ister matematikte isterse geçmişe dair sorgulamalardan yola çıkarak yapılsın insan beynini bir kısmını bu türden üretim faaliyetlerin ayırmalı; düşünsel üretim, fiziksel üretim, sanatsal üretim. Bu dünya için üretim, gelecek için üretim. Sonuçta bize verilen hayat süresi içerisinde çalışmak, çabalamak gerekirse bu çabanın bir kısmını en azından düşünce ve eylem bakımından sorulara cevap bulmaya kendisini bir alanda geliştirmeye, geliştirmenin ahlaki ve vicdani rahatlığı ile yaşatacağı mutluluğun hazzına varmalı. Böyle olduğu zaman gerçek mânâda "insan" olduğumuzu, diğer mahlukattan farkımızı görebiliriz. İnsanız ve bu çok önemli bir sorumluluğu da beraberinde gerektirmekte. Özel de ise tarihçi olmak demek; genel bir öğrenme ve gelişmeye yönelik merakın üstüne, geçmiş olayların merak edilmesi ve geçmişten günümüze devinen hayatın içerisinde neyin kaldığını, , neyin geçici olduğunu ve nelerin insanı insan yapan değerlere nasıl ulaştırdığına dair alana yönelik merak sahibi olmak demektir. Geçmişte olup bitenlere yönelik merakın gereği olarak sorulara cevap ararken, verilerin içerisinden hangi verinin, yüzlerce diğer veri içerisinde duruma, olaya ve olaya bakıldığı açıya göre ön planda tutulacağını fehmetmeye dair zeka ve yeteneğini geliştirmek için çok okumalı, karşılaştırmalar yapmalı ve integralde olduğu gibi değişkenlerin dinamik süreçte değişerek, sonucun değişimine ne derecede katkı verdiğinin muhakemesini yapabilecek seviyeye gelmeli. Bu da çokça ve disiplinli bir çalışma düzeni ile ancak mümkün olabiliyor. Bilgi demek zenginlik ve muazzam sayıdaki veri demektir. Beynimiz bu verileri tasnif ve sıralamaya tabi tutarak her bir durumda önceliğin hangisinde olduğuna karar verme yetisine sahip. Bu yetenek, okuma ve kafa yorma ile disiplinli ve sistemli çalışma sayesinde gelişmektedir. O yüzden aladan eğitime

başlar başlamaz disiplinli ve karşılaştırmaya açık olacak şekilde çalışmaya ağırlık verilmelidir. Veriler, üretilecek bilginin kanıtlardır, ama onların sistematik olarak işlenmesi çok örnek görmeye, üzerinde düşünmeye bağlı olarak yapılacak tasnif, analiz ve sentezle mümkündür. Tarihçi tüm bunları yapabilen insandır.

Tarihçilik ile farklı dillere hakim olmak arasındaki ilişkiyi nasıl değerlendirirsiniz?

Tarihçinin mesleği ve yaptığı işe insanlığın ortak mirası olan ortak geçmişin herhangi bir zaman ve mekan boyutundaki kesitini masaya yatırarak incelemesini yapmak olduğuna göre sadece şu ya da bu yerdeki topluluğa ait geçmiş bilgisinin tek başına bir anlam ifade etmemekte olduğunu görmemiz lazım. O yüzden insan denen mahluk, madem bir yönüyle çok boyutlu ama diğer yönleri ile mesela korku, cesaret, yaşama içgüdüsü, beslenme, düşünme, tehlikeden korunma, hayatta kalma, üreme gibi içgüdüsel olanlar bakımından da çok büyük benzerlikler gösterdiğine göre ve çevreyle olan ilişkilerinde onu kendi hayatı için kullanma becerisini geliştirme eğiliminde olduğuna göre buna bağlı olarak gelişen yönetim, hukuk, iş bölümü, toplumsal tabakalaşma ve bürokrasi, üretim, üretim araçlarının yönetimi, tüm ticari faaliyetler, savaşlar barışlar sınırlar oluşturma çabası ve benzer bir çok bakımdan hayatın gayesi ve var olmak için yapılan mücadeleler bakımından da çok önemli ortak yönleri haizdir. İnsan bu sonuçta, ve topluluklar dil, din, renk, iklim, renk, gelişmişlik bakımlardan farklılıklar gösterse de özünde sistemsel bakıldığında büyük benzerliklerden bahsetmek mümkündür. Bu sebeple de değişik toplumların geçmişin şu aralığına bu mekanda yapıp ettiklerini öğrenmek "bütün insanlık" hakkındaki genel bilgimizi genişletecektir. Bu sebeple başka toplumların tarihsel evrelerinin öğrenilmesi ve anlaşılması için ürettikleri malzemenin dilini ya da onlar üzerine evrensel nitelikte üretilmiş olanların dillerinden en az bir kaçına vakıf olmalıdır tarihçi. Mesleki bakımdan gelişmenin en önemli araçlarından birisi budur. Hele de bizim gibi bilimsel ve kanıta dayalı sistematik bilgi üretimine oldukça geç sayılabilecek bir evrede başlamış toplumlara mensup tarihçilerin, metodoloji ve üretilmiş bilginin varyantları ile üretim şekline vakıf olmanın yolu en az bir modern dile vakıf olmak, en az bir tane de geçişteki toplumun ürettiği malzemenin diline vakıf olmak şarttır. Bu yüzden, Mısır hiyerogliflerinden Asur tabletlerine, Sanskritçe metinlerden Selçuklu mezar kitabelerine kadar geçmiş metinlerin dillerinden en az bir tanesini iyi okuyup anlayacak, anlamına vakıf olacak derecede bilmek, bunun yanında da modern dünyada tüm insan geçmişini bilimsel bakımdan ele alma sürecinde Avrupa'nın öncülüğü sebebiyle o

dillerden birisini çok iyi bilmek gerekir. Biri kaynakların anlaşılması için, diğeri üretilmiş bilginin metodolojisi ve işleyişi için. Ama Türk toplumu olarak dil öğrenme sorunumuz halen devam etmekte. Okullarımızdaki dil öğretim motivasyon ve metodunu acilen değiştirmemiz gerekmekte.

Osmanlı tarihi üzerinde çalışanlar için Osmanlıca, paleografi ve diplomatik bilgilerine sahip olmak neden önemlidir? Bu derslerin birçok tarih bölümünde ya kaldırıldığı ya da seçmeli ders haline getirildiği görülüyor? Osmanlı arşivine ve özellikle arşiv defterlerine hakimiyeti üst düzeyde bir tarihçi olarak bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Osmanlı tarihi çalışmaları konusuna yaklaşım dile ve paleografyaya olan genel yaklaşımın dışında olmamalıdır. Osmanlı tarihi çalışacak birisi dünyanın neresinde olursa olsun kaynakların diline vakıf olmayı, Osmanlıca ve Osmanlı paleografyasını öğrenmeyi zorunlu kılar. Konuya dolaylı olarak önceki sorularda değindik ama biraz daha derinleşmeye ihtiyaç var sanırım. Özelde Osmanlı tarihi kendi içerisinde dönemleri ve farklılıkları olan uzun ve çetrefilli bir tarihtir. Üç kıtada 600 yıl hüküm sürmüş bir İmparatorluk olarak, tüm Doğu Avrupa, Ön Asya ve Orta Doğunun son 500 yıllık tarihini doğrudan kapsayan bir geçmiş. Kuruluş dönemi, Klasik dönem, Değişim ve 19. yüzyıllara ait farklı türden yazışma sitili ve kayıt sistemine sahip bürokratik bir devlet. Bu özelliği bakımından da çok farklı türden defter ve belge üretilmiş bir merkez ve taşra bürokrasisi olan geniş bir imparatorluk. Vakfiyeler, tahrir defterleri, muhasebe defterleri, avarız defterleri, şikayet defterleri, nüfus verileri ve tüm dönemler için var olan zengin mahkeme kayıtları. Merkezde ise Padişah ve Divan yazışmalarına ait belge ve defterler. Bunlardan hangisine bakarsanız bakın bir takım yerel özellikler, kavramlar, ifadeler bulursunuz. O sebeple taşra bürokrasisinin ürettiği belgelerde o yörede kullanılan dil ve kültür unsurları da dahil olduğu için bazen sadece paleografya bilmek yetersiz kalabiliyor. Üniversitelerimizin tarih bölümlerinde Osmanlıca temel bilgiler birinci sınıfta farklı yazıt ve edebiyat türlerine ait okumalar üzerinden de paleografya olarak sonraki sınıflarda az ya da çok veriliyor. Daha çok veya daha az da verilebilir. Burada sorun yok. Önemli olan bir yazı türüne vakıf olarak o yazı türünün üretildiği merkez ve taşra birimlerinde kullanılan bakış açısı ve belgenin üretilme gayesini unutmamaktır. Meselenin iki yönüne dikkat çekmek istiyorum. İlki belgenin deşifre edilmesi, zira katiplerin el yazısı karakterleri ve yazma hızına bağlı olarak çok farklı türden yazılarla karşılaşabilirsiniz. Divani kırmalar veya muhasebede kullanılan siyakat yazıları hem tecrübe hem de çok farklı bir yetenek

gerektirebilir. Hadi bunları elde edip belge veya defteri deşifre ettiniz diyelim, esas iş bundan sonra başlıyor: belgeyi sorgulamak, içinde geçen hayat kesitini anlamak ve anlatılanları anlamlı bir bütün halinde tarihsel bilgiye çevirerek yazmak. Bir başka zorluk da Osmanlı yazı türlerine nüfuz etmiş Arapça, Farsça, yerel dil unsurlarının transferinde görülen anlam kaymasıdır. Her bir bölgede bunun çok bariz örneklerini, idari, askeri, sosyal, ekonomik, ticari ve adli süreçlerde üretilmiş belgelerin tamamında görmek mümkündür. O yüzden anlam verme ve anlamlandırmada da çok dikkatli olmak gerekir. Yanlış anlama ve anlamlandırmaya bağlı hatalar yapılabilir, fark edildiği zaman hemen düzeltilmesi gerekir. Ama önce diz kırıp bu belgeleri giriş, gelişme ve sonuç kısımlarında verilen bağlam içerisinde düzgünce deşifre etmek, çözümlemek gerekir. Tarih bölümlerinde seçmeli de olsa verilen paleografya dersleri son derece yararlıdır ve zorunlu olması da gerekmez bence. İsteyen daha sonra da öğrenebiliyor. Ama bir vesileyle, lisans ikinci sınıftan itibaren öğrencinin tarihin değişik kesitlerinden elde edilmiş orijinal ve deşifre edilmiş veya edilmemiş belgelerle tanışması, belge çözmenin tadı ile muhatap olmasını sağlamak gerekir. Mesela 1467 tarihli Tırhala İcmal Defterinde geçen (BOA, MAD 66, 50a) '*Timar-ı Balı bin Ahmed Fakih, kadimi dolçedir, padişahımız ve paşa seferine kendü eşer, sayir seferlere bir cebelü ve bir oğlan gönderir*" ifadesini anlamak için timar, dolçe, eşmek, cebelü, oğlan vb gibi terim ve kavramları bilemenin yanında bütün timar sistemi hakkındaki genel literatür bilgisini de haiz olmak icap der.

Tarihsel bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki ilişkiyi nasıl yorumlarsınız? Tarih bilimin neresindedir?

Bilimsel bilgiyi geçerli kılan en önemli kriter, deney ve gözleme dayalı olarak kanıtlanmış olmasıdır. Doğada olan ve belirli bir gözleme tabi tutulanlar ile laboratuvar ortamında aynı metrik ve ölçekteki verilerin girdi olarak sunulduğu durumda deneyle elde edilen sonuçların da, mekan ve zaman farkına bağlı olarak değişmediği gibi deneyleyenlerin psikolojik durumuna göre de değişmeden; aynı çıktıların elde edilmesidir. Böyle bakılınca bilimsel bilgi temelde deterministiktir. Yani girdiler tamamen aynı karakter ve ölçütlerde, aynı şartlarda olduğu zaman çıktılar da aynı olmak durumundadır. Gözlem için de aynı süreç geçerlidir. Gözleyene göre değişmemek esas olur ve sonuçlar farklılaşmaz. Bu türden bir deterministik durumu, beşeri bilimlerde ve dolaysı ile tarihte görmemiz mümkün olmaz. Değişkenler o denli farklı ve fazladır ki o yüzden girdilerin mutlak aynılığı zaman ve bileşen farklığından dolayı zaten imkânsızdır. Tarihte hiçbir olay veya durum da bir tekrar değildir. Zaman ve aktörlerin taşımakta olduğu sürekli değişim,

mekânın aynılığına rağmen birbiriyle aynı olmaz. Sadece belirli parametrelere göre makro planda belirli benzerlikler söz konusu olabilir. Bu benzerliklere dayalı olarak da bazen belirli şartlara dayalı olarak bölgesel veya dönemsel geçerliliği olabilecek genellemelere gidilebilir. Sosyal bilimlerin bazı alanlarında deney ve gözlem yapmak mümkün olsa da ve özelde tarihte olgular vardır. Bu olguların her dönem ve mekândaki görüntü ve aktörleri farklı olduğu gibi sonuçlar da farklı olur. Buna rağmen tarihsel bilgiden bahsetmek gerekir. Tarihsel bilgiyi oluşturan en önemli husus bilginin üretildiği nesneye bağlı olarak sunulan verilerin, kaynakların kanıt olarak var olmasıdır. Olaylara bağlı olarak yine gözleme dayalı ya da kurumsal işlemler sebebi ile günümüze intikal eden verilerden hareketle gerçekte neler olduğunu anlamaya çalışırken tarihsel bilgiyi de üretmiş oluruz. Tarihsel bilginin belge ve kanıt yönü ile bunların anlamlandırılması ve değerlendirilmesinde farklılıklar olabileceği gibi o bilgiyi üreten tarihçinin eğilimleri, tercihleri ve bakış açısı önemlidir. Buna göre de tarihsel bilginin niteliğinde değişim olabilir. O yüzden de mutlak nesnellikten bahsedilemez.

Yeni Çağ tarihçisi olarak sosyo-ekonomik konuları inceleyen ve bu doğrultuda eserler kaleme alan bir tarihçisiniz. Neden Yeni Çağ tarihçisi olmayı tercih yaptınız? Özel bir sebebi var mı?

Tarihçi olmayı tercih ederken bu tercih dönemi öncesinde insanın kendi özelinde elde ettiği zihinsel ve kültürel birikim, bakış açısı ve karakteri tercihlerinde önemli bir faktördür. Tarihçi adayının kendisini bir alana, döneme, konuya daha yatkın hissetmesi bazı konulara, döneme ve alanlara da uzak hissetmesi az önce ifade ettiğimiz karakter, zihinsel, kültürel ve sosyal birikimle alakalıdır. Ben kendimi yakın dönem çalışmaya hiçbir zaman yatkın hissetmedim. Kültür tarihinin özellikle yumuşak verilerle oluştuğu zihniyet tarihi alanına da yakın hissetmedim. Ortaçağ ve yeniçağlar daha yapısal sorunların olduğu dönemler olarak gözüktü. Benim için önemli olan sosyal ve ekonomik yapılardı. Bu yapılar içerisinde uzun erimli dönemler içerisinde değişen, dönüşeni farklılaşan süreçler dikkat çekiciydi. Bu sebeple de daha yüksek lisans tezini yaparken yine yapısalcı bakış açısına sahip olduğunu düşündüğüm Barkan, Köprülü, Ülgener gibi tarihçiler benim için cezbedici yöntem ve bilgiler sunmaktaydı. Anneles ekolünün "longue durée" dediği uzun erimli yaklaşım ve yapılara olan merak ortaçağ ve yakınçağlar tercihimin sebebi oldu. Diğer taraftan 20. yüzyılda bile etkili olduğunu düşündüğüm kimi süreçlerin geç ortaçağlar ve yeniçağlarda teşekkül edip geliştiğini gözlemledim. Bugüne etki eden tüm kültürel faktörler neredeyse geç ortaçağlar ve yeniçağlarda oluşmuş gözükmekteydi. Bu

sebeple insanın kendisini yatkın hissettiği alanda ve dönemde çalışması verimliliği de artıran bir faktör oldu. Bazı tarihçiler daha anekdotik olabilirler. Tarihsel bilginin bu anekdotların canlı tasviri ile daha iyi teşekkül ettiğine inanırlar. Bu da bir yöntem olmakla beraber münferit anekdotlara ait sayısız örneklerin bulunması, bunlarından bazılarına süreci anlamaya yardımcı olacak şekilde örnek durum olarak atıfta bulunmak için anlatıya dahil edilmesi başka şey, bu sayısız anekdotların her birinin "çok önemli" olduğu, biricik ve eşi benzeri olmadığı anlayışı ile neredeyse hepsinin anlatıya dahil edilmesi başka şeydir. Sayıca çok anekdotları gruplandırıp sistematik hale getirerek bir üst mantıkla sorularımızın cevapları haline dönüştürerek tarihsel bilgi üretmek esastır. Yoksa sonsuz ve sayısız anekdot üzerinden her anı yeniden üretmeye imkan yoktur. İmkan olsa bile bu şekilde yapılan iş tarihsel bilgi üretimi değil, belgelerin kötü bir tekrarı olur.

Konularınızı nasıl seçer, konu seçiminde nelere dikkat edersiniz?

Konu seçimi, dönem ve coğrafya tercihinden sonra gündeme gelen yine yatkınlıkla alakalı bir durumdur. Kişisel olarak yapılarla ilgilenmeye başlayınca onun içerisine hukuk, taşra yönetimi, merkez çevre ilişkileri, vergilendirme, toplumsal ilişkiler, tarımsal üretim, köylü üretimi, köylülük, insan-toprak ilişkileri yine yapısal sorunlara giren alanlar üzerine okumalar ve kaynakların sorgulanması üzerinden ortaya çıkan problemler, yeni bağlantılar görüldükçe bunların her birine dair özel bir tarama ve planlama. Buna bağlı olarak da sorulan yeni sorulara yeni cevaplar arama veya eski sorulara yönelik tartışmalar üzerinden yeni bağlantılar keşfetme en geçerli yöntem olmuştur. Tarihçinin kafası zaten sorularla dolu olmalıdır. Okuduğu her belgeye, her metne yönelik sorusu olmayanlardan tarihçi olmaz. O yüzden de konu bulmakta güçlük yaşanmaz. Literatür okuması yaparken ve veya belge tedarik ederken sorularımız hep var olmalıdır. Bu sorular üzerinden yeni bağlantılar kurma çabası, yeni bir konunun ele alınması sürecini başlatabilir.

Günümüz tarih çalışmalarının karşılaştığı önemli problemlerden biri konuların özgünlüğü ile ilgili görünüyor. Yapılan bir çok çalışmanın mükerrer yapıldığı görülüyor. Hatta lisans üstü tez çalışmalarında okunmuş şeriyye sicillerinin tekrar okunarak tez yapıldığı görülmektedir. Sizce tarihsel çalışmada özgünlük nedir? Tarih araştırmacısı bu konuda nelere dikkat etmelidir?

Son bıraktığım yerden alayım. Okuduğu literatür, kontrol ettiği belge ya da metinlere yönelik sorusu olmayandan tarihçi olmaz demiştim. Tarihçilik başlı başına bir

sorgulama işidir. Geçmişten günümüze kalan verilere, belgelere, orada geçen kişi, olay, yer ve zaman veya bunların sebep ve sonuçlarına dair sorular soramıyorsak gerçekte ne olduğuna dair en ufak bir merakımız yoksa özgün tarihsel bilgi üretemeyiz. O zaman da belgeleri aktarıcı olmaktan öteye bir iş yapmış olmayız. Bu konuyla alakalı olarak benim zaman zaman örnek verdiğim alan Bizans tarihçiliğidir. Bizans tarihine ait veriler, kaynakların üretim süreci 1453 yılında, bilemediniz 1500'lerde sona erdiğine göre ve bu tüm Bizans döneminde üretilmiş kaynakların envanter ve korpüsleri de 19. yüzyılda Avrupa'da tamamlandığına göre mevcut kaynak külliyatına dayalı olarak Bizans tarihi hakkında yeni bilgi üretim süreci tüm dünyada. 1960'lardan sonra altın çağını yaşadı. Başka bir ifadeyle Bizans tarihine ait şu ya da bu döneminden kalma yeni kaynak bulunması ihtimali sıfırdır. Ama bilgi üretimi en yüksek seviyeye çıkmıştı. Bunun da sebebi tarihçiliğin kullanmaya başladığı yeni teknik, yaklaşım, sorgulama yöntemleri idi. Bizde sanki "yeni kaynak yoksa yeni bilgi de üretilemez" ya da yeni "kaynak eşittir yeni bilgi" anlayışı hakim. Bu sebeple de durmadan defter trankripsiyonları halinde tezler üretiliyor. Son derece sığ, sorunsuz, sorgusuz; yeni bilgi üretme konusunda hiçbir endişesi olmayan yüzlerce tez üretiliyor. Hatta tarihsel bilgi üretmeyi belge yayımcılığı olarak gördüğümüzde en iyi tarihçi olarak devlet arşivleri kurumsal yapısını göstermemiz gerekir. Zira en çok belgeyi onlar yayımladı. Onların yaptığı tarihçilik mi oldu şimdi? Eğer öyle ise bu kadar teze, makaleye, tarihçi adayına ne gerek var.

Diğer taraftan son zamanlarda yaşanan bir soruna da dikkat çekmekte yarar var. Tarihçiliği belge sahiplenmek ve neşretmek olarak gören bazı akademisyenlerin, sosyal medya grupları üzerinden, tahfif olmuş bir deyişle "mükerrer olmaması" için bildirdikleri "şu belge, sicil, defter tarafımdan çalışılmaktadır" gibi beyanları durumun vahametini, sığlaşmanın boyutlarını göstermesi açısından ilginçtir. Bu durum "ben kitap, makale okumuyorum, sorularımın olmasına da ihtiyacım yok. Hocam bir defter verdi, bunun yalan yanlış transkripsiyonu ile diploma alacağım" demenin başka türlüsüdür. Oysa bir belge birçok kişi tarafından görülür ve her birisi o metne farklı yönlerinden bakmayı ve oradan kendi sorularına cevap bulmayı ana hedef olarak koyarsa önüne, hem bu tür sahiplenme ve tekelleşme konusu gündeme gelmez hem de yeni konu bulmakta çaresiz kalıp defter transkripsiyonunu tez olarak görme yanlışlığına düşülmez. Benzer durum yurtdışı arşiv ve kütüphanelerdeki bazı belgeler için de geçerlidir. "Efendim o belgeleri ben kullandım ve bir makale yazdım. Bundan sonra kimse kullanamaz ya da kullanırsa da benim dediklerimi tekrar eder" şeklide bir anlayış var. Bu da çok yanlıştır. Belgeleri, erişim imkanı sağlayan herkes görür ve kullanır. Ama önceki ile aynı bilgileri üretiyorsa o

zaman sorun olur. Sorun, aynı belgeyi kullanmak değil, aynı bilgileri üretmek, yeni bilgi üreteceğim diye farkında olarak ya da bazen olmayarak (ki her ikisi de hatadır) tekrara düşmektir. "Belgeye baktım aynı bilgileri ben de ürettim" deniyorsa bu da külliyen gereksiz bir eylem olur. Zira aynı bilgiler, dünyanın öbür ucunda dahi olsa bir kere üretilmiş, literatüre veya tezlere girmişse o zaman sen başka, farklı, yeni, özgün bilgi üretime çabasına gireceksin. Bu türden sıkıntılar olabiliyor. Bazen de literatür bilgisini, yapılan yayını, emeği, çabayı kasıtlı olarak "görmezlikler" yaşanırsa bunun adı da etik ihlali olur.

Konuların özgünlüğü dışında genel olarak Türk tarihçiliğinin karşı karşıya kaldığı sorunlar ve aşması gereken engeller nelerdir? Değerlendirir misiniz?

Sorun yine dönüp dolaşıp aynı konuya geliyor. Dünyada Bizans tarihçiliği bu kadar ileri iken hemen hemen aynı coğrafyada kurulan ama daha yakın, daha geniş, daha çok belgesi olan Osmanlı tarihçiliği neden bu sığlıktan kurtulamıyor. Cevabı açık. İyi tarihçi yetiştiremiyoruz. İyi tarihçinin tanımını yukarıda söyledim. Eline aldığı tarihsel belgeye yönelik soru sorma becerisi olan; kaliteli soru sormak için derin literatür bilgisine sahip; bu bilgiyi hem yerel hem de evrensel beslenme kanallarından oluşturan; dünyadaki tarihçilikten haberdar olan; ele aldığı belgede geçen olayların eşinin ve benzerinin başka mekan ve zamanlarda da bulunduğunu ve bunların karşılaştırılabileceğini bilen; belgeleri bilgi üretmek amacı ila çapraz sorguya tabi tutan; elde ettiği sonuçları karşılaştıran ve analiz eden tarihçiler yetişmediği müddetçe sığlıktan kurtulamayız. Bu sığlığın en açık görüldüğü yer yayın kurulunda çalıştığımız dergilere gönderilen makalelerde gözükmektedir. Odak sorusu olmayan, mevcut literatür bilgisinden habersiz, belgeleri ilgili bağlamlarında değerlendirmekten aciz onlarca yazının makale formatında dergilere geldiğini görüyoruz. Makale yazmayı bilmeyen bir sosyal bilimci topluluğundan bahsediyoruz.

Türk tarihçiliğinin kalite sorunu yukarıdaki ifadelerde kısmen dile getirilmiş olmakla beraber esasen topyekûn bir kalite sorunumuz olduğu açıktır. Tarihçiliğimiz, antropologlarımızdan, sosyologlarımızdan, filologlarımızdan, etnologlarımızdan kısaca insanımızdan ve akademiyamızdan bağımsız değildir. Bu sebeple sosyal bilimlerin genel sorunları tarih alanında da vardır. Etik sorunlardan bahsetmiyorum bile. O konu ayrı bir fasıl açmayı gerektirir. İnsanların başkalarının yaptıklarını kendi özgün çalışmasıymış gibi sunmaları, kaynak göstermeden alıntılamaları, hatta bazen yanlışları bile olduğu gibi

aktarmaları genel bir hastalık olarak varlığını sürdürmektedir. Eğitim sisteminde bu hususların sıklıkla dile getirilmesi ve örnek çalışmalar üzerinden genç neslin motive edilmesi gelecek için en önemli adım olacaktır.

Popüler tarihçiliği nasıl değerlendiriyorsunuz? Popüler tarih yazıları akademik tarihçiliği ve tarihsel bilgi üretimini nasıl etkiliyor?

Popüler tarihçilik kavramı farklı anlaşılmaya müsait bir kavram. Ben iki türlü anlıyorum popüler tarih kavramını. Birinci türde, üretilen tarihsel bilgiyi ya da çok yönlü bir derlemeyi bir sürü dipnot, kaynakça, teknik detay ve dolaylı kanıt sunmayı zorunlu kılan akademik formattan çıkarıp geniş kitlelerin beğeneceği sade ve akıcı bir üslupta, entrika ve anekdotlarla süslenmiş bir içerikle takdim eden bir tarih yazımı söz konusudur. Burada temel motivasyon olumlu tanımlama ile topluma tarihi sevdirmek, genel ilgiyi arttırmak, toplumda tarih bilincini geliştirmek, geniş kitlelerin geçmişle bugün arasında bağ kurmasını sağlamaktır; olumsuz yönleri ise ticari gaye ile tarihi çarpıtmak, piyasa endişesi ile birtakım tahrifatlara girişmek, tarihin ticaretini yapmak hatta bazen sözde gizli kalmış şeyleri açıklamak adına sansasyonel hevesler peşinde koşmak şeklinde tanımlayabileceğimiz bir çerçevesi bulunmaktadır. Tüm bunlarla birlikte son zamanlarda televizyon dizileri ile de pekişerek büyüyen piyasa tarihçiliğinin gelişmesine de tanık olmaktayız.

Popüler tarihin ikinci ve daha farklı türünde ise romansı tarih veya tarihsel roman adı ile bilinen ve tarihi olayları roman şekilde anlatmak hatta romanları tarihsel dönemlere uyarlayarak Fransızların "histoire romanciere" dedikleri alanda üretilenlerden oluşan bir edebiyattan söz edebiliriz. Burada tarih ve roman birbirine karışmış vaziyettedir. Okuyucu roman değil de tarih okuduğunu sanmakta, anlatılanların gerçek olduğu vehmine kapılmaktadır. Bu bir edebiyat türüdür, bilimsel olması gerekmez ve beklenmez. Güçlü bir anlatım tarzı hakimdir. Okuyucu beğenisine göre de piyasası oluşur. Benzerleri tüm dünyada yapılmakla birlikte Türkiye'de yapılanlarda fantezi veya tahrifata kaçan yönler çoktur. Her iki türün de kendi piyasası ve okuyucu kitlesini yaratmakta olduğu görülmekle birlikte bunların tarihsel bilgi adı altına kabul edilip yaygınlaşmasının tarihsel hafızanın oluşmasına ve gelişmesine olumsuz etkisi olduğunu düşünüyorum. Bilimsel bilgi olarak tarih başka, anekdotla süslenmiş, merak uyandırmak amacıyla heyecan ve entrika ile doldurulmuş popüler tarih başka, tarihi roman başkadır. Okuyucu her üçünün de ne anlamda olduğunu, nasıl okunması gerektiğini bildiği sürece sorun yoktur. Ama Türkiye

gibi az okuyan, okuyanların da okuduğunu sorgulama konusunda yetersiz olduğu bir ülkede hepsi birbirine karışabiliyor. Sıkıntı buradadır.

Genç kuşak Türk tarihçilerini nasıl değerlendiriyorsunuz? Tarihçilik konusundaki beklentileri karşılıyorlar mı? Bu beklentilerin neresindeler?

Gençlerimizin artık Türkiye ve Osmanlı tarihinin dışında Dünya tarihine yönelmelerinin vakti geldi. Bundan 20-25 sene önce Balkan tarihine yönelin diyorduk. Bu alanda kısmi bir gelişme olmasına rağmen yapılacak daha çok iş olduğunu söylemek gerekir. Diğer taraftan Orta Doğu, Kuzey Afrika ve Uzak Asya konuları, ilgili diller ile alakalı temel alt yapı sorunları sebebiyle hala Türk tarihçiliğinin gündeminde bir iki istisna dışında yer almamaktadır. Münhasıran Orta Çağ tarihine yönelmek için Arapça ve Farsça, Asya için Çince, tüm Avrasya coğrafyası söz konusu olduğunda ise Rusça, genç tarihçilerimizin öğrenmesi gereken zorunlu diller arasında yer alır. En az bir Batı dilinin de iyi seviyede bilinmesi şarttır. Gelişen teknoloji sayesinde kaynaklara ulaşım eskisi kadar zor olmamakla birlikte dil konusundaki engeller varlığını sürdürmektedir. Genç tarihçilerimizin artık dünyaya bakma vakti gelmiştir. İçe dönük olarak da Türk tarihinin değişik evrelerine dair de daha yapılacak çok iş var tabi.. Genelde siyasi ve idari yapı bakımından Osmanlı tarihinin kesitleri daha detaylı bir çerçeveye gelmiş olsa da özellikle kültür ve iktisat tarihi ile Osmanlı coğrafyasının uç bölgelerinde yer alan toplumlar hakkında yapılacak işler var. Aynı şekilde Osmanlı sınırları dışındaki toplumlar ile Osmanlı ilişkileri de sosyal ve iktisadi yönden araştırılmaya muhtaçtır. Araştırma konuları ile alakalı bu çerçevenin dışında, gençlerimizin yine disiplinler arası bakış açısı ile sorgulama teknikleri konusunda dünyadaki tarih araştırmalarını yakından takip etmeleri gerekir. Tarihsel bilginin üretilmesi ve bu bilginin kağıda dökülerek sunulmasında kendilerini yenilemeleri, Türkçeyi bu inşa sürecinde akıcı ve düzgün bir üslupla kullanmaları gerekir. Okunması zor metinler inşa etmekten kaçınmalarını tavsiye ediyorum. Yeni, alan ve konular, sağlam bir metodoloji ile üretilen bilginin aktarımında hassasiyet ve özen, genç tarihçilerin dikkat etmesi gereken hususlar olarak sıralanabilir.

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nün kurucu müdürüsünüz. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü çatısı altında ne gibi çalışmalar yaptınız?

Kurucu olmaktan ziyade, var olan alt yapıyı geliştirme ve dönüştürme diyelim. Kurulma işi kanun ile olur ve 1992'te bu tamamlanmıştı. O bakımdan "kurucu" ifadesi

doğru olmaz. Hacettepe Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü aynı adla bilinen altı enstitüden bir tanesidir 2002'ye kadar pasif vaziyette varlığını sürdürmüş, Enstitü, yönetimine benim de dahil olduğum 2004'ten itibaren eğitim, araştırma, yayın ve bilimsel toplantılar düzenleyerek kendisini göstermeye başlamıştır. O dönem müdürlük görevini yürüten Cihat Özönder Hoca'nın yönetiminde sempozyumlar, paneller düzenleyen Enstitü, 2008 yılından itibaren tek program ile eğitime de başlamıştır. 2012 yılında müdürlük görevine geldiğim zaman, önceden beri müdür yardımcısı olarak planlama ve icarda aktif görev aldığım Enstitünün yeni bir vizyona kavuşması konusunda çalışmalar başlattım. Bu çerçevede Türkiye'de bir ilk olarak *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi* yüksek lisans ve doktora programı ile interdisipliner Türkiyat Araştırmaları doktora programını 2013 yılında ben başlattım. Program açmak çok zor bir iştir, üstelik akademik kadronuz yoksa imkansızdır. Biz o dönem büyük mücadeleler ile derslerin içeriklerinden İngilizce ECTS versiyonlarına, program yeterliklerinden ders işleme sırasında kullanılacak kaynakçaya kadar her bir program için otuzar dersin paket halinde hazırlığını yaptık ve Üniversite kurullarından geçirerek YÖK'e sunduk. Açılma işlemi onay aldıktan sonra ilk etapta Üniversitenin ilgili diğer bölümlerinde çalışan hocalar ile dışarıdan destek alarak dersleri yürüttük. Bunun yanında programların yürütülmesi için gerekli çekirdek kadro oluşumu için Enstitüye değişik seviyelerde kadro tahsis edilmesini sağladım. Sempozyumlar, paneller bir taraftan devam ederken evrensel standartlarda eğitim öğretim ve araştırma yapmak üzere Enstitünün dinamik bir yapıda bulunması için gerekli yurtiçi ve yurtdışı paydaşlarla ilişkilerin gelişmesini sağladım. Hem sempozyum bildirilerinin yayımlanması hem de 2004'ten beri yayımlanan *Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nin* daha kaliteli olması için planlama yaptık. Hali hazırda Türk dünyasına yönelik tarih, dil, edebiyat, kültür, sanat tarihi, iktisadî ilişkiler ile sosyal yapı alanlarında eğitim, öğretim ve araştırma yapmakta olan Enstitü, interdisipliner ve bütüncül perspektiften asla taviz vermeden faaliyetlerini sürdürmektedir. Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü çatısı altında, tüm Türk dünyasına yönelik faaliyetler yürütme imkânı elde etmiş olmaktan son derece mutlu olduğumu söylemek isterim. Enstitünün gelecekte de aynı perspektifte çalışmalar yapabilmesi için akademik kadrosunun güçlendirilmesi ve enstitüde yeni programlar açılabilmesine yönelik özel bir çaba içerisinde olduğumuzu da söylemeliyim.

Tarihçi olma yolunda ilerleyen genç tarihçilere iyi bir tarihçi olmaları yönünde neler tavsiye edersiniz?

Genç arkadaşlar öncelikli olarak gelişen teknolojik imkanları iyi kullanmayı öğrensinler. Artık şu kaynağa ulaşamıyorum, bu arşiv kapalı gibi mazeretler pek geçerli değil. Diğer taraftan farklı dillerdeki metinlerin analizi de eskisi kadar zor değil. Mesele Osmanlı dönemi Selanik ya da Şam şehir hakkında yerel bir dille yapılmış araştırma hem ulaşmak kolay hem de çevirisini elde etmek. Dolayısı ile literatür bilgisine ulaşmak ve o bilgiyi elde etmek zor değil. Geriye, yukarıda ifade ettiğim gibi sorular sormak kalıyor. Bu konuda, yani tarihçinin nasıl sorular sorması gerektiği, hangi dönem ve kaynak türlerine ne tür özel sorular sorması gerektiği konusunda da mevcut literatür bilgisini edinirken dikkatlice bakıp o bilgiyi üreten önceki araştırmacıların sorularına odaklansınlar. Daha sonra da kendi sorularını sorarken farklı bakmayı denesinler. Mantıklı ve gerekli soruları sorduklarında cevap süreci onların işini kolaylaştıracaktır. Cevapları müzakere ederken araştırma metni de ortaya çıkacaktır. Elbette çeviri ve telif metodoloji kitapları, tarih felsefiyle alakalı okumlar da çok önemlidir. O sebeple metodoloji veya tarih yazıcılığı derslerinde çok sayıda metot içerikli çalışma önermekte ve takip etmekteyiz. Çünkü özellikle çeviri kitaplar dünyadaki tarihçiliğin sorunları, geldiği seviye ve metodolojisi hakkında önemli bir zenginlik sunmaktadır. Bu türden metodoloji ağırlıklı okumalar ufuk genişliği açısında son derece önemli. Bu şekilde alt yapı oluşurken, belgelere ulaşma, onları deşifre etme daha doğrusu onlara nüfuz etmeye yarayacak örnek okumalar da yapılmalı. Ders ve seminerler bu konuda son derece geniş bir çerçeve sunmalı. Geriye metin kompozisyonu kalıyor ki orada da planlama yani metin tasarımında taktim-tehir süreci ile güzel bir ifade ve üslup geliştirmek gerekiyor. Üslup ve düzgün ifade için de mutlaka telif Türk klasikleri serisinden roman okumalarını tavsiye ediyorum. Türkçe güzel bir dil ve çok etkili kullanmaya da oldukça müsait bir yapısı var.